

Bp. 1981. Szépirodalmi Kk. 667 l.

1. Aki az Akadémiai Irodalomtörténet hat kötetét összehasonlító módon veti egybe, könnyen megállapíthatja, hogy közülük az utolsó kettő módszerben, modorban, ismeretközlésben meglehetősen eltér az első négytől. A hatodikban a részletes leírás s a bőséges anyagátadás tendenciája az uralkodó, az ötödikben viszont a jól összefogott, a terjedelemmel is rangsoroló, esszéisztikusan megalkotott portrérajz. Ez természetszerűen következett az általuk tárgyalt korszakok és életművek akkori feldolgozottságának fokából, illetőleg feldolgozatlanságának állapotából. Az ötödik kötet egyes szerzőiről állott ugyan már akkor is tekintélyes mennyiségű tudományos tanulmány a kötet munkatársai rendelkezésére; monografikus feldolgozás azonban e szerzők esetében is csak igen kevés. S ezek a feldolgozások is többnyire szigorúan – ha nem is izolálón – az egyes auktorok személyére és művére koncentráltak és korlátozódtak. A művész személyiségével s életműve egészével összefüggő minden kormozzanatot felgöngyöltő, főleg pedig a művészt és művét a kor teljes összefüggérendszerébe ágyazó s belőle származtató munkákról e szakasszal kapcsolatban akkor még alig beszélhettünk.

Ez az akkori tény, ez az akkori helyzet jelölte ki e korszak további kutatásának elsődleges feladatául olyan írómonográfiák létrehozását, amelyek – az esztétikai autonómiára gondosan ügyelve – a kort az életmű, az életművet a kor egymásnak fordított kettős tükrében mutatják be. Ennek a feladatnak, ha nem is az első és egyetlen, de mindenképpen az egyik legjobb, legalaposabb, legszakosított megoldása, teljesítése az a hetedfélszáz lapos részletmonográfia, amelyet Rába György nyújtott át az olvasónak Babits Mihály 1920-ig terjedő munkásságáról.

2. Jól megfigyelhető vonása a Babitsról szóló, illetőleg a Babitsot részletesen is érintő tanulmányoknak a polemikusság. Míg azonban a róla szóló munkák rendszerint, egy-két kivételtől eltekintve, defenzívek vagy apologetikusak, az öt csak mellékfiguraként érintő dolgozatok viszont többnyire oppozíciósak. Ez a kettősség jórészt az 50-es évekből datálódik, bár már ez évek előtt is jelen volt, pl. az Adyval vagy a népiesekkel való konfrontálás jegyében. Mégis nem a polemikusság önmagában érdekes itt az irodalomtörténet számára, hanem az a tény, hogy bármily kérdés-

ről lett légyen is szó a század első harmadában, felében – Babitscsal okvetlenül és mindig lényeges kérdésekkel kapcsolatban találja magát szemben a kutató. E félszázad más, erős vitát kiváltó íróalakjai, Ady kivéve, bár még őt sem egészen, egy-egy részterületen vannak ily intenzív és violens szembesülést kívánó erővel jelen. Röviden, Babits a magyar 20. század első fele irodalmának, esztétikai, irányzati, irodalomelméleti kérdéseinek egyik központi alakja, ha nem éppen – Adyval együtt – központi alakja.

Rába monográfiájának első s talán minden egyebet maga alá foglaló érdeme, hogy feldolgozott anyagával s annak értelmezésével magyarázatot ad hőse centrális helyére, helyzetére. Ritkán vitázik, s ha mégis, többnyire a vitapartner által figyelembe nem vett tényeket sorakoztat föl, vagy félreértelmezéseket javít ki. Munkája virtuálisan az egész korszakot magába foglalja, de mindig csak azokat a tényezőket hívja elő a kor filmszalagjáról, amelyek hőse alkotó útjának megvilágításához szükségesek. Így ő is hősére koncentrál, de ő nem korlátozódik csupán reá. Óriási művelődési anyaggal dolgozik. Nemcsak a kor hazai és külföldi jelenségeit vonja magyarázó tevékenysége körébe, hanem a honi s az európai múlt mindamaz összetevőit is, amelyek hőse útjával, akár csak közvetve is kapcsolatba kerülhetnek. Ha módszerét terminusokkal kívánnánk jelölni, azt kellene mondanunk: egymást metsző radiolaris és cirkuláris vonalak hálót alkotó rendszerével dolgozik térben is, időben is. Főrajzolja mindazt a sugárszerű, két irányú ingamozgást, amely kívülről hőséhez érkezik, s belülről hősetől indul; s azt az állandó körkörös hullámverést is, amelyet hőse tevékenysége kelt, s amely hősét folyvást körülöleli.

S bármily szellemi-művelődési jelenségek közegében megy is végbe ez a körkörös hullámredőzés s ez a sugárszerű ingamozgás, a középpontban, a megvalósult életműhöz érve egyenmően poétikaivá változik át. Mégpedig ama legszélesebb értelemben, amely szerint minden alkotóelem – legyen akár szorosabban vett nyelvi, akár tágabban értett stilisztikai, szcenikai, vizionárius, auditív vagy eszmei és művelődéstörténeti –, jelentéshordozásának funkcióját és mibenlétét poétikai térben vizsgálja meg. Ehhez a poétikai térben való vizsgálathoz s e vizsgálat eredményeinek literális, értekezői, fogalmi közlé-

séhez, persze, az európai irodalom poétikáját éppúgy ismerni kell, mint a lélektan általános és speciálisan nyelvi, illetőleg esztétikai folyamatait s törvényszerűségeit is. S ez éppen Rába munkájának második jellemvonása és érdeme: a poétikai szférát kihagyó, megkerülő közvetlen eszmei szembesítésre és értelmezésre nála szinte sohasem kerül sor, s szabatos fogalmak helyett is a lehető legritkább esetben használ metaforikus, képies, aforisztikus kifejezéseket.

3. Érzékenysége, tudása, szakszerűsége, persze, azáltal nyerheti el teljes érvényesülési terét, hogy az életművet is, a kort is nemcsak egészében, de történeti mozzanatosságára bontva is ismeri. Páratlan fejlődéssmereti biztossággal rajka, rendezi annak az útnak a kockáit egymás mögé, melyen hőse haladt. Vagy még pontosabban szólva: szemünk láttára hozza létre, képi le a kor szellemi-lelki világából annak az egyedi organizmusnak rajzolatát, amely ebben az életműben testesült meg. S a fejlődésrajz e minuciózus s mégis nagyvonalúan egész rajza a könyv harmadik jellemzője.

Amikor tehát azt mondtuk, Rába monográfiája meg tudja érteni, miért kellett ezzel az életművel s ezzel a magatartással szinte mindenkinek már akkor szembesülnie, akkor voltaképp arra mutattunk rá, hogy ez a munka hőse szemzőgéből föl tudja ölelni mindazokat a szellemi hatásokat, mindazokat a társadalmi determinánsokat s irányzati befolyásokat, amelyek a korban szerepet játszottak. A pozitívizmusnak pl. korábbi, Taine-féle szakaszát éppúgy, mint a későbbi, a pszichológikus Wundt-félét is, vagy a szenzuális, asszociációs átváltozó W. James-félét is. S ellenirányzataikat szintén: a még mindig erős Schopenhauer-hatást éppúgy, mint a részint vele együtt futó, részint hevesen ellene dolgozó nietzschei életfilozófiáét is, a neokantianusokét éppúgy, mint a hozzájuk is, az életfilozófiákhoz is közel álló Bergson-féle intuicio-, alkotás- és időfelfogását is.

Ahhoz azonban, hogy ezeket a kérdéseket érzékeltesse, megvilágíthassa s megválaszolhassa, az analitikus megközelítésnek egyetlen módszere nem elég. Rába könyvének s tehetségének nem utolsó megkülönböztető vonása ez a tárgyalt anyagból s ahhoz igazodó invenciózusság, amelynek jegyében az elemzés különböző fajtáit, típusait megalkotja s alkalmazza. Vegyünk három szép példát. A *Laudameid*-ban a korszak görögség-élményét, illetőleg a görögség köré épült problémakörét fejt föl, s rajta keresztül mutatja meg Babits tudatvilágának költői megjelenülését s

viszonyát ahhoz a kérdésköteghöz, amelyet leginkább az apollóni s dionüszoszi magatartás-, illetve ellentétpárral szoktunk jelezni. A *Cigánydal*-ban meg a romantika óta az irodalomban, a művészetben oly kedvelt és sokarcú cigány- s nomádmotívumot követi végig, hogy Babits ott-hontalanság- s idegenségérzetét meg biztonság- s bensőségkereső vágyát megvilágítsa. A *Zsoltár gyermekhangra* s a *Zsoltár férfigangra* megtárgyalásakor pedig részint a kor háborús, illetőleg háborúellenes költészetének s publicisztikájának jellegzetes megnyilatkozásait búvárkodja át, mégpedig úgy, hogy korábbi korok ilyenmű írásait, pl. Kant- vagy Leibnizéit is vizsgálódásába vonja.

4. Mindebből könnyen érthető, milyen megfontolások alapján adja a kor líratípusai között Babitsnak a *tudatltra* megkülönböztető elnevezést. Elfogadható ez, annál is inkább, mivel az epika világában is, kivált a regényében egyre inkább hódít a tudat előtagú megnevezés. Mégis azt gondoljuk, talán pontosabb volna a tudat önszemléletének, önérzékelésének, az önmagát szemlélő, érzékelő tudatnak, esetleg a reflektált tudatnak a lírájáról szólni. Az epika esetében is pontatlan, túl általános, kevésbé szerencsés a tudatregény megjelölés; mégis ott úgy-ahogy elfogadható, hiszen a tudatban a regény cselekménymozgásához, történevilágához némileg hasonló mozgás, történes játszódik le. Az azonban kérdéses, van-e olyan líra, amely nem valamely tudattartalmat fejez ki. Itt, persze, tudatosult, mégpedig fokozottan tudatosult tudattartalomról van szó, s e fokozott tudatosság folyamatának, formáinak, alakításának élményéről s kifejezéséről. De talán éppen ezért jó volna a tudat itteni különleges szerepét és minőségét jelzővel, értelmezővel vagy valamely más eszközzel pontosabbá, elkülönítőbbé tenni.

Rába György nemcsak Babitsról adott e munkájában alapvető összefoglalást, hanem a magyar századelő szellemi-lelki világáról is. Nemcsak a nagy liberális polgári humanista hagyomány s a hazai és világirodalmi klasszikus tradíció zseniális folytatóját, megújítóját, időszzerű változatának megalkotóját rajzolta meg, hanem azt a kort is, amelynek java értelmisége úton volt, hogy a kor legidőszzerűbb gondolati s művészeti irányzataihoz értően, kritikusan s önálló válfajjal zárkózzék föl. Könyve módszerben is példaadó és intő is egyben; hiszen egyre többször olvas az ember könyvet, kritikát, cikket, hall előadást, kerekasztal-beszélgetést, hozzászólást a költészetéről úgy, hogy bennük élményekről, eszmékről, magatartásokról fennköltén folyik a szó-

noklás anélkül, hogy a szóban forgó eszméket, élményeket, magatartásokat magukban foglaló művek irodalmiságának, művészségének krité-

riumairól s bizonyítékairól akár csak szó is esnék.

Németh G. Béla

HOLL BÉLA: FERENCZFFY LŐRINC

Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Bp. 1980. Magyar Helikon, 221 l. 15 lapnyi sztlan melléklet + Diversa forma Typorum 22 levél sztlan.

A múlt század utolsó harmadában kibontakozó és napjainkban egyre erősödő régi magyar nyomdászat-, könyvtár- és könyvtörténeti kutatásokat Benda Kálmán, Berkovits Ilona, Borsa Gedeon, Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára, Fazakas József, Fitz József, Fögel József, Fraknói Vilmos, Gárdonyi Albert, Gulyás Pál, Haiman György, Hoffmann Edit, Irinyi Károly, Iványi Béla, Jakó Zsigmond, Käfer István, Kéki Béla, Mezey László, Soltész Zoltánné, Szabó Károly, Sztripszky Haidor, Takács Béla, Varjas Béla, Varjú Elemér neve és munkássága fémjelzi. Az általuk publikált bibliográfiák, adatközlések, tanulmányok, összefoglaló monográfiák teszik lehetővé számunkra, hogy a régi magyar művelődéstörténet e fontos területén biztosabban eligazodjunk, folyamatokat és összefüggéseket mélyebben és átfogóbban érzékeljünk.

Különösen becses, a további kutatások szempontjából alapvető mű: Gulyás Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században* (Bp., 1931), Fitz József: *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története I-II.* (Bp., 1959 és 1967), Soltész Zoltánné: *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században* (Bp., 1961) és a Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos munkájaként megjelent *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600* című kézikönyv, melynek második kötete, reméljük, rövidesen megjelenik.

Az eddigi kutatások – miként az említett kötetek is jelzik –, főként a XVI. századi nyomdászat- és könyvtörténet kérdéseivel foglalkoztak: a XVII. század feltárása erőteljesebben az utóbbi másfél évtizedben indult meg.

Ferenczffy Lőrinc királyi kancelláriai titkár alakját, könyvkiadói munkásságát, a barokk irodalom s hangsúlyozottan a szépirodalom megindításában játszott szerepét Varjas Béla, Jenei Ferenc és Klaniczay Tibor tanulmányai számos vonatkozásban megvilágították.

Holl Béla ezeket az eredményeket felhasználta, ahol szükségessé vált, kritikusan felülvizsgálta és helyesbítette. Könyve jelentőségét

azonban az adja meg, hogy széles körű, önálló, a legapróbb részletekig hatoló kutatásokat végzett. A tárgyára vonatkozó, hazai és külföldi levél- és könyvtárakban fellelhető adatokat felkutatta, átvizsgálta, értékelte és a társadalomtudományok csaknem minden ágának: család- és iskola-történet, hivatal-, nyomda-, kiadás-, irodalom- és művelődéstörténet módszereit felhasználva keltette életre Ferenczffy Lőrinc alakját.

Szerényen, Ferenczffy életének, pályájának, kiadói és mecénási tevékenységének részletes bemutatását kísérletnek nevezi az irodalom- és művelődéstörténet egy hiányzó fejezetének megírására. Hozzá kell tennünk: eredményes kísérlet.

Az I. fejezet a családi gyökereket és Ferenczffy Lőrinc iskoláztatási körülményeit tárgyalja. A familia történetének, kapcsolatainak bemutatásánál a szerző számos, eddig ismeretlen adatot használt fel. Különösen értékesek e fejezetnek a Ferenczffy-testvérek (Lőrinc és Pál) iskolai életére vonatkozó megállapításai. Tanulmányaikat a jezsuiták által 1566-ban alapított Olmützi Kollégiumban végezték, ahol a tanárok és diákok között Európa számos nemzetének képviselőit megtaláljuk: olaszokat, spanyolokat, németeket, cseheket, lengyeleket, magyarokat. Köztük a zavartalan érintkezést a latin nyelv biztosította. Diákeveik egybeestek a jezsuita iskola-rend végleges kialakulásával. Ezért is igen tanulságos számunkra annak bemutatása: mit? és hogyan? tanítottak az olmützi tanintézetben, Claudio Aquaviva: *Ratio atque institutio studiorum* című műve alapján.

A II. fejezet a bolognai egyetemen 1602–1606 között végzett tanulmányokról szól. Ferenczffy négy teljes tanévet töltött Itália e nevezetes, középkori alapítású, a XVI. század második felében – a tridenti zsinat szellemében – megreformált egyetemén. E nyolc szemeszter alatt elvégezte a teljes jogi kurzust, s mindkét jog: a római és a kánonjog doktorává avatták. Az egyetemi tanrendek, az ún. *rotulusok* alapján részletesen szól Holl Béla az előadások és gyakorlatok tartalmáról, időbeni beosztásáról, az okta-